

ANLAMAK VE POLİTİKA: ARENDT'DEN ÖĞRENMEK¹

Alev ÖZKAZANÇ

Karanlık Zamanlar

Arendt, başlığını Brecht'in *Posterity* adlı şiirinden alan *Karanlık Zamanlarda İnsanlar* (Men in Dark Times, 1968) adlı eserinde "karanlık zamanları", kamusal alanın görünürlük sağlayan ışığı söndüğünde çöken karanlık olarak tarif eder; öyle ki açlık, sefalet, katliam, öfke ve adaletsizlik gibi tüm kötülükler herkesin gözü önünde gerçekleştiği halde, herkese açık görünmemekte, anlaşılır olamamaktadır. Ne karanlık zamanlar nadirdir ne de kötülükler der Arendt ama ardından şunu da ekler:

En karanlık zamanlarda bile biraz aydınlık beklemeye hakkımız vardır ve bu aydınlık, teoriler ve kavramlardan çok, bazı erkek ve kadınların yaşamları boyunca, her koşul altında, ne kadar belirsiz, titrek ve zayıf da olsa, yaşamlarında ve eserlerinde yaktıkları ışıktaki belirir... Gözleri bizim kadar karanlığa alışmış olanlar, onların yaktığı ışığın bir mum alevi mi yoksa çarpıcı bir güneş ışığı mı olduğunu bilmekte zorluk çekeceğiz".... Ama bu nesnel değerlendirmeyi bolluk (posterity) zamanına kadar erteleyebiliriz (Arendt, 2014, s.vii).

Arendt bu inançla kitabında Rosa Luxembourg, Brecht, Benjamin ve Jaspers dahil farklı karakterlerin kendi zamanlarıyla ilişkili olarak nasıl konumlandıklarını inceler. Bu farklı karakterlerin tek ortak yanı, 20. yüzyıl başının bir yandan siyasi felaket ve ahlaki yıkım öte yandan bilim ve sanatlarda hayret verici gelişmelerle nitelenen "karanlığında" yaşamış olmalarıdır. Arendt'in bu kitapta ele aldığı isimlerden biri de edebiyatçı Isak Dinesen'dir (gerçek adı Karen Blixen) ki onun hakkında yazarken Arendt, kendi eylem anlayışı açısından anlatının ve hikâye anlatmanın ne kadar merkezi olduğunu ortaya koyar. Ona göre "insana

¹ Bu yazı, 6 Ekim 2017 tarihli, ViraVerita ve Goethe Enstitüsü tarafından düzenlenen "Eleştirel Teoriye Disiplinlerarası Yaklaşımlar" sempozyumunda sunulan bildirinin tam metnidir. Hakemsiz olarak yayınlanmaktadır.

özgü bu yaşamın ana özelliği, daima sonunda bir öykü olarak anlatılabilecek biyografik olaylarla dolu olmasıdır” (Arendt, 2014, s. viii).

Şüphe yok ki Arendt’in kendi yaşamı da elbette karanlık bir zamanda yanan ışıktır ve onun yaktığı ışığın bir mum alevi gibi zayıf değil, güneş ışığı kadar parlak olduğu çoktan anlaşılmıştır. Dolayısıyla onun yaşam öyküsüne bakarak öğreneceğimiz çok şey var. Ancak bu öykü çoktan Arendt’in öğrencisi ve en iyi biyografi yazarı olan Elizabeth Young-Bruehl tarafından anlatıldı, *Dünya Aşkıyla* adlı çok yetkin biyografik eserinde. Ben ise bu konuşmada, Arendt’in yaşamının kurucu dönemine yani 1930-1954 arasına odaklanarak, onun çağının olayları ve korkunç gerçekleriyle nasıl yüzleştiğine bakmak istiyorum. Böylece kendi çağımızdaki olaylar karşısında dehşete düşen bizler için bir ilham kaynağı olarak ona tekrar şükran sunmak ve bu ilhamdan faydalanmak isterim. Arendt’in bu erken döneme (1930-1954) ait makalelerinin büyük bölümü *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm: Anlama Denemeleri* adı altında Jerome Kohn tarafından derlenmiş bulunuyor (1994, Dipnot Yayınları, 2014). Bu kitapta yer alan yazılar aracılığıyla Arendt’in, içinden geçtiği olaylarla karşılaşma anına ve böylece bu gerçekler üzerine nasıl çarpıcı bir ışık tuttuğuna bakmak istiyorum. Belki içinde yaşadığımız bu karanlık zamanlarda onun ışığı bizim kendi yolumuzu biraz aydınlatabilir umuduyla.

Felsefeden Siyasete

Bu kitapta yer alan geç tarihli tek metin 1964 yılında Arendt ile yapılan bir söyleşi metni: *Ne Kalıyor Geriye? Dil Kalıyor*. Günter Gauss ile Alman televizyonu için yapılan bu söyleşide Arendt, kendi hayatı ve eseri için kurucu anlardan söz ediyor ve 1930’lu yılların başında Almanya’da çok parlak bir felsefe öğrencisi iken, birdenbire felsefeden uzaklaşıp siyasete ilgi duymasına neden olan süreçleri anlatıyor. Arendt için kritik anlardan birisi 1933 Reichstag yangını ve sonrasındaki tutuklamalar anı; ikincisi ise 1943 yılında Auschwitz’de olan bitenlerin şüpheye yer bırakmayacak kadar açığa çıktığı an olmuştur. Arendt 1933 yılında olanlardan “gerçek bir şok” olarak söz eder; bu olay sonrasında kendini sorumlu hissetmeye başlamış, Yahudiliği onun için artık kişisel bir yazgı ve politik bir sorun haline gelmiş, Yahudilerin

ülkeden kaçmasına yardım eden Siyonist bir örgüte girmeye karar vermiş, yakalanmış ve böylece ülkeden kaçarak Paris'e gitmiştir. Yahudiliği ile yüzleşmesinin yanı sıra, Arendt o dönemde kendini şok eden ve felsefi ve entelektüel çevresinden uzaklaşmasına neden olan temel bir deneyim daha yaşamıştır ki buradan çıkardığı sonuçlar, onun eserinin merkezi teması haline gelecektir. Arendt, bu söyleşisinde söz konusu deneyimi şöyle aktarır:

...Bütünüyle akademik bir çevreden geliyordum. Bu bakımdan 1933 benim üzerimde oldukça kalıcı bir etki yarattı... Tabii ki Hitler'in yükselişi çok kötüydü. Fakat bu politik bir yükselişti, kişisel değil. Naziler'in bizim düşmanımız olduğunu öğrenmemiz için Hitler'in iktidara gelmesine ihtiyaç duymadık ki... Bu durum bizi 1933'de şoke edemez ya da şaşırtmazdı...

Gauss: Demek istiyorsunuz ki 1933'deki şok, olayların genel olarak politik olmaktan çıkıp kişisel nitelik kazanmaya başlamasından kaynaklandı, öyle mi?

Arendt: Bu da değil, ya da işin içinde bu da var: Birincisi, genel politika, kişi göç ettiğinde kişisel bir yazgı haline geldi. İkincisi arkadaşlarımız "koordine oldu" ya da hizaya geldi... Ve entelektüeller arasında koordinasyon (*Gleichschaltung*)² deyim yerindeyse kuraldı. Fakat diğer insanlar arasında değil. Ve ben bunu hiç unutmadım. Almanya'yı elbette bir bakıma abartılı şu düşünce ile dopdolmuş bırakmıştım: Bir daha asla, bir daha asla herhangi bir entelektüel işin içinde olmayacağım. Bu tayfa ile bir ilişkimin olmasını istemiyordum... Bunun bu meslekle, entelektüel olmakla ilgili olduğunu düşünüyordum. Geçmiş zaman kipiyle konuşuyordum. Bugün konu hakkında daha fazla şey biliyorum (Arendt, 2014, s. 50).

Bu *koordinasyon* sorunu Arendt'in düşüncesini uyarılmış, hem hayatını hem eserini belirleyen temel bir mesele olmuştur. Ancak ona göre, entelektüellerin koordine olmalarının ötesinde daha da kötüsü vardır: bazıları gerçekten de Nazizm'e inanmışlardır. Arendt bu sonuncular hakkında şunu ifade eder:

Fakat bu, onların Hitler hakkında kısmen çok ilginç fikirler ürettiği anlamına gelmektedir. Tamamen fantastik, ilginç ve karmaşık şeyler! Sıradan düzlemin çok üzerinde olan şeyler! Bunu grotesk buluyordum. Bugünse bu kişilerin kendi düşüncelerinin tuzağına düşen kişiler olduğunu söyleyebilirim (Arendt, 2014, s. 51).

² Koordinasyon terimi, Nazi döneminin başlarında, henüz terör dönemi başlamadan önce, kişinin kendini güvenceye almak ya da iş bulmak için değişen politik iklime teslim olmasını ifade eder. Ayrıca, terim, Nazilerin tüm sivil ve siyasi kurum ve örgütleri Nazi örgütlerine dönüştürme politikasını da ifade eder.

“Kendi düşüncelerinin tuzağına düşen entelektüeller” derken Arendt’in kastettiği asıl kişi, hiç kuşkusuz üniversitede iken öğrencisi olduğu, bir süre aşk yaşadığı ve sonrasında da hayatında hep özel bir yer ayırmış olduğu Martin Heidegger’dir. Nitekim 1953 tarihli *Tilki Heidegger* başlıklı günlük yazısında bu karakteri tam olarak şöyle çözümler: “Kendi yuvasını kendi kapını haline getiren ve böylece başkalarını tuzağa düşüren, en üstün, en kurnaz tilki olmakla övünen, aslen kurnazlıktan yana nasipsiz bir tilki” (Arendt, 2014, s. 493). Arendt ile Heidegger arasındaki ilişkinin niteliği ve seyri hakkında pek çok şey yazılmıştır. Ama asıl olan bence budur.

Arendt entelektüellerle ilgili bu acı deneyimden sonra artık kendisini “felsefeye geri dönmek üzere elveda diyen birisi” olarak tanımlayacak; bir filozof değil, siyaset kuramı ya da siyaset bilimiyle uğraşan birisi olduğunu söyleyecektir. Onun çoğu filozofta gördüğü şey, “beşeri işlerden uzaklaşma ve siyasete karşı düşmanlıktır” ve o bunun içinde yer almak istemez. Felsefe ile siyaset arasında; tek başınalığı içinde düşünen insan ile diğer insanlarla iletişim içinde eyleyen insan arasındaki gerilimde Arendt açıkça ikincisine ilgi duyar. Ama göreceğimiz gibi onun asıl konumu, ne saf düşünen insanın, ne de saf eyleyen insanın politik konumudur, daha ziyade bu ikisi arasındaki diyalog olarak öne koşulan “anlayan” insanın, anlamak isteyen insanın konumudur. Eğer 1933 Arendt’e siyasetin önemini göstermiş ve onu felsefeden tarih ve siyaset alanına çekmiş ise, 1943 ona tarih ve siyasi olguların üzerine çıkan bir anlama ihtiyacının gerekliliğini göstermiştir diyebiliriz. Böylece onun eserinde tarih, siyasi düşünce ve felsefenin özgün biçimde yeni bir anlayış ve yeni kavramlar geliştirmek üzere birleştiklerini görürüz. Nitekim bir eylem ve kamusal alan filozofu olarak Arendt, mükemmel bir siyaset felsefesi eseri ortaya koymuştur.

“1943 ‘anlama gerekliliğini’ dayatmıştır” dedik. Bilmeyi ya da bilimsel açıklamayı değil, bunlardan farklı bir faaliyet biçimi olarak anlama gerekliliğini... Arendt için önemli olan şey, anlamaktır. Gauss ile yaptığı söyleşide Gauss’un “kitaplarınızla yaygın bir etkiye ulaşmak istiyor musunuz?” şeklindeki sorusuna verdiği yanıt politik bir yanıt değildir, eyleyen insanın yanıtı değildir:

Benim için önemli olan şey, düşünme sürecinin kendisidir. Bir şey hakkında etraflıca düşünmeyi başardığım sürece kendimi kişisel olarak epey tatmin olmuş sayarım... Eserimin başkaları üzerindeki etkisini soruyorsunuz. İronik olabilirim belki ama bu maskülen bir soru. Erkekler muazzam ölçüde etkili olmak isterler ama ben bunu bir bakıma dışsal bir şey olarak görüyorum... Ben anlamak istiyorum. Eğer diğerleri de anlarsa, benim anladığım anlamda anlarsa- bu bana bir tatmin duygusu verir, kendimi sanki evimdeymişim gibi hissedirim” (Arendt, 2014, s. 40).

Arendt’in düşüncesindeki temel motivasyonun bu olduğunu biliyoruz: Evinde hissetmek, dünya ile uzlaşmak, dünyaya olan yabancılığını gidermek dürtüsü. Ve anlama faaliyeti tam da bunlarla ilgilidir. Arendt, anlama etkinliğine çok özel bir anlam ve işlev yükler. O, insanın özgül olarak hayatta kalma biçimidir. Her kişi yabancı olarak geldiği ve kaldığı bu dünya ile uzlaşmak zorundadır. Doğru bilgiye ve bilimsel bilgiye sahip olmaktan farklı olarak anlamak, hiçbir zaman kesin sonuç doğurmayan, karmaşık, sonu gelmeyen bir etkinliktir; işte sürekli değişim ve varyasyon içindeki bu etkinlik sayesinde gerçeklikle uzlaşır, yani dünyayı bize yabancı bir yer olmaktan çıkarmaya çalışırız.

Auschwitz ve Anlama

Anlama etkinliğinin onun için bu kadar hayati önem kazanmasına yolaçan şey tam da 1943 yılındaki deneyim olmuştur. Arendt şöyle ifade eder bunu:

Belirleyici olan 1933 yılı değildi; en azından benim için. Belirleyici olan, bizim Auschwitz’de olan biteni öğrendiğimiz gündü... 1943’te. İlk inanmadık... Eşim “saf olma”, dedi bana, “bu hikâyeleri doğru kabul etme, bu kadar ileri gidemezler”. Ardından altı ay sonra buna inandık, çünkü kanıt vardı. Gerçek bir şoktu bu. Ondan önce şöyle diyorduk, herkesin düşmanı var, bu bütünüyle doğal, niçin bir halkın da düşmanları olmasın ki? Fakat bu durum farklıydı, sanki koca bir uçurum açılmıştı, çünkü her şeyin bir şekilde tazmin edilebileceği düşüncesindeydik, politikada bir noktada hemen her şey tazmin edilebiliyordu. Fakat bu hususta değil. Bu olmamalıydı. Burada kastettiğim sadece kurbanların sayısı değil, yöntemi kastediyorum, ceset üretimini ve benzeri şeyleri... Olup bitenlere ilişkin olarak şunu söylemek durumundayım: Kimileyin çok zor oluyordu, çok yoksulduk, kaçmak zorundaydık... Fakat gençtik. Yaşadıklarımızı birazcık eğlenceli bile buluyordum, bunu inkâr edemem. Fakat Auschwitz’i değil. Bu bütünüyle farklı bir şeydi. Kişisel olarak başka her şeyi kabul edebilirdim (Arendt, 2014, s. 54).

1943'e gelene kadar Arendt'in düşüncesini yönlendiren olaylar, onun kendi Yahudiliği ile yüzleşmesi (ki bu yüzleşme temel olarak annesi, Rahel Varnhagen hakkında yazdığı kitap ve siyonist örgüt deneyimi yoluyla gerçekleşmiştir) ve entelektüellerin/dostların sadakatsizliği olmuştu. 1943 sonrasında ise kendi Yahudilik deneyimini, tüm Yahudilerin başına gelen korkunç felaketi ve entelektüelleri de kapsayan ve bunların tümünü aşan daha derin bir yıkım durumunu, bir kopuş, bir yarı deneyimini anlamaya zorlanacaktır. Ve radikal kötülük ile birlikte gelen bu radikal kopuş deneyimini 1950'lerden itibaren totalitarizm kavramı çerçevesinde anlamaya çalışacaktır. Ona göre totalitarizm deneyimi özel bir "gerçeklik şoku" yaratmış, bir anlama ve anlatma gücüne yol açmıştır. Kavramlarımızı ve kategorilerimizi geçersiz kılmıştır. Arendt'in bu gerçeklik şokuna karşı duruşu son derece özgün ve ilham verici bir eserin ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır. Bu eserin özgünlüğü ve zorluğu şu iki şeyi aynı anda yapmasına dayanır: Bir yandan gerçeklik ve olgularla yüzleşmek, onları kamusal alanın ışığı altına çekme uğraşı; öte yandan olgular düzeyinden ayrılarak yeni bir başlangıç yapmak için zemin hazırlamak uğraşı.

Olgusal Deneyim ve Yeni Bir Başlangıç

Peki öyleyse söz konusu bu olgusal deneyim nedir? Ve neden olgular düzleminden ayrılmak gerekmiştir? Bu deneyim hiç kuşkusuz Auschwitz deneyimidir, ceset imalatıdır, radikal kötülüktür. Arendt bu konuda şöyle yazar:

Fakat ceset imalatı düşmanlığın ötesinde bir şeydir ve politik kategoriler kullanılarak açıklanamaz. Auschwitz'de olgusal deneyim, bir yarı açtı; bu yeni zemin üzerinde durmayı deneyen herkesi içine çeken bir yarı. Burası, politikacıların Realpolitik'ine ait bu gerçeklik, halkların büyük çoğunluğunun her zaman ve doğal biçimde büyüsüne kapıldığı bu gerçeklik, Nazilerin Auschwitz'de ceset üretmeye devam etmelerine benzer biçimde bizi ancak ve ancak imha hareketini daimi kılmaya zorlayabilecek bir canavar haline gelmiştir (Arendt, 2014, s. 309)

Arendt, gerçeklik şoku yaratan bu olgu ile uzlaşmanın mümkün olmadığını ve bu olgusal düzeyden ayrılmak ve yeni bir başlangıç yapmak gerektiğini düşünmektedir. Nitekim, kendi kitabını ithaf ettiği hocası *Jaspers'a Armağan* (1947) konuşmasında kitabındaki makalelere dair şunları söyler:

Umarım bu makalelerin hiçbiri çağımızın olgularına ilişkin ve Yahudilerin yüzyılımızda uğradığı akıbeta ilişkin bir farkındalığa sahip olmaksızın yazılmamıştır. Fakat ben, bu makalelerin hiçbirinde salt bu olgular temelinde bir pozisyon almadığıma ve bu olgular tarafından yaratılan dünyayı zorunlu ve yıkılmaz olarak kabul etmediğime inanıyor ve öyle ümit ediyorum. Sizin felsefeniz ve varlığınız olmasaydı... Asla böylesine bağımsız bir yargıda bulunma iradesi gösteremez ve her türlü bağnazlıkla arama bilinçli bir mesafe koyamazdım, bunlar ne denli çekici olursa olsun ve pozisyonumun bir doğurgusu olarak peşi sıra ortaya çıkan yalıtılmışlık tehdidi ne denli ürkütücü olursa olsun (Arendt, 2014, s. 306).

Arendt, totalitarizm deneyimi ile birlikte Yahudi halkı ile Alman halkının birlikte içine düştüğü durumu, içinden çıkılması gereken bir uçurum, bir boşluk olarak görmektedir. Her iki halkın da sürüklendiği olgusal deneyim şöyle bir şeye benzemektedir:

Bir tarafta Alman halkının (Nazilerin bilinçli biçimde planladığı ve uygulamaya koyduğu) suç ortaklığı vardır. Öte taraftaysa Yahudi halkının (gaz odalarında yaratılan) o kör nefreti... Her iki halk da bu olgusal deneyimi terk etmeye karar vermedikçe Yahudi birey, kendini o bağnaz nefretinden, Alman bireyinin Naziler tarafından kendine dayatılan suç ortaklığından kendisini kurtarabileceğinden daha fazla kurtaramayacaktır. Bu deneyimi bütünüyle arkamızda bırakma ve eylemlerimizi dikte eden yasalardan bütünüyle vazgeçme kararı, alınması zor bir karardır. Bu, geçmişte bir şeylerin gerçekleştiği, bunların salt kötü, haksız ve zalimane değil, gerçekleşmesine hiçbir koşulda izin verilmemesi gereken şeyler olduğu yolundaki iç görüden kaynaklanır (Arendt, 2014, s. 308).

Nitekim *Cehennem İmgesi* (1946) adlı yazıda da bütün Yahudilerin “melek”, bütün Almanların “şeytansı” olduğu, mutlak kurban ve masumiyet ile mutlak kötü imgesinin oluşturduğu cehennem imgesini yeniden üreten bir kitabı eleştirmektedir. Yahudilerin uğradığı mezalimi konu edinen bu kitapta sadece cehennemde mümkün olacak aynı imgeler korunmaktadır. Oysa Arendt, “erdemın ötesindeki masumiyetten ve kötülüğün ötesindeki suçtan, bütün Yahudilerin melek, bütün Almanların şeytansı olduğu bir cehennemden, politikanın gerçek dünyasına geri dönmek zorundayız” der. Ona göre Nazilerin kurduğu cehennem, çağımızın temel deneyimi ve sefaletidir. Ancak o, bu hikâyenin kendi içinde keder ve ümitsizlik duygusundan başka bir şey doğuramayacağını idrak etmek gerektiğine de dikkatimizi çeker: “Ancak insana dair yeni bir bilginin üzerinde duracağı bu temelden

hareketle yeni iç görülerimiz, yeni anılarımız, yeni eylemlerimiz kendi çıkış noktalarına varacaklardır” (Arendt, 2014, s. 291).

Arendt, *Anlama ve Politika : Anlamaya İlişkin Zorluklar* (1954) adlı makalesinde totalitarizmin yarattığı anlam sorunuyla uğraşmaya devam eder (Arendt, 2014, s. 425). Özellikle anlama sorunu yaratan şey, sağlam bir zeminin kaybolmuş olmasıdır. Totalitarizme dair her şey, önceki despotik rejimlerle kurulmuş zoraki tarihsel paralelliklerin hafifletemeyeceği “korkunç bir özgüllüğü” tanımlar. Bu korkunç özgüllük saptaması Arendt için kilit önemdedir. Özgüllük korkunçtur, çünkü ciddi bir anlama ve anlatma sorunu yaratmıştır. Çünkü bildik kategorilerle açıklanamaz, çünkü geçmişin bilgeliğinin de bilgisinin de işe yaramadığı bir durumdur, çünkü dünyaya yabancılaşmayı derinleştirmiştir. Onun eylemleri bizim geleneklerimizin hepsiyle bir kopukluk oluşturduğu için, bu eylemler bizim siyasi düşünce kategorilerimizi ve ahlaki yargı ölçütlerimizi berhava etmiştir. Başka bir ifadeyle, tam da anlamaya çalıştığımız olay, bizi geleneksel anlama araçlarından yoksun bırakmıştır. Toplama ve imha kamplarında yaşananlar, insan kavrayışımızı olduğu gibi, suç ve ceza kategorilerini de anlamsız kılmıştır. Nürnberg duruşmalarının feci başarısızlığı odur ki işlenen suçların korkunçluğu akla yatkın makul herhangi bir cezayı gülünç kılmıştır, ayrıca hiçbir ceza da hukuki olarak kabul edilebilir değildir. Arendt, bu konuyu sonradan *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs’de* adlı kitabında inceleyecektir.

Sosyal Bilim Teknikleri ve Toplama Kamplarına Dair İncelemeler adlı yazıda Arendt, totalitarizmin yarattığı anlama zorluğunu, 20. yüzyılın başından beri anlamsızlığın artmasına ve buna paralel olarak gelişen ortak duyu kaybına bağlamaktadır (Arendt, 2014, s. 331). Ortak duyu bazında anlaşılmayan ve normal faydacı yargıya dair bütün kurallara karşı çıkan totaliter fenomenler, ortak mirasımız olan bilgeliğin çöküşünün en göze çarpan kerteleridir. Eskiden ortak duyu yaygınken şimdi ahmaklık yaygınlaşmıştır: “Ortak duyu herhangi bir uygarlıkta bütün insanların ortaklaşa sahip olduğu miras alınan bilgeliğin ve zihnimizin bir parçasıdır”(Arendt, 2014, s. 343). Ulusların çöküşü yasalara uymamakla başlar ve en son toplumsal gelenek ve görenekler çözülür. Sanayi devrimiyle birlikte artık büyük gelenek yetersiz kalmıştır. İçinde anlamının ve yargılamanın doğabileceği çerçeve de kayıplara

karışmıştır. Arendt *Totalitarizmin Kaynakları (1951)* adlı kitabında bu analizi ayrıntılı olarak yapacak, *İnsanlık Durumu (1958)* adlı eserinde ise daha bütünsel bir modernlik eleştirisi geliştirecektir.

O halde Arendt için asıl soru şudur: “Düşünce kategorilerimizi ve yargı ölçütlerimizi yok eden bir şeyle karşılaştığımız doğruysa eğer, anlama işi ümitsiz hale gelmez mi?” Bu soruya yanıt olarak *Anlama ve Politika* adlı makalesinin sonucunda insanın türsel karakterine işaret eder. “İnsan özü başlangıç olan bir varlıktır” der Arendt (Arendt, 2014, s. 444). Arendt’in düşüncesinde doğum fikri ile birlikte insanın daima yeni başlangıç yapabilmesi fikrinin ne kadar önemli olduğunu biliyoruz. Eyleme geçen insanlar, anlama sayesinde geriye döndürülmesi imkânsız olanla barışık hale gelir. Makalenin sonunda Arendt, anlayan yürek ve imgelem yetisinin hayati önemine dikkat çekmektedir:

... İmgelem “apaçık iç görüden, zihin genişliğimden başka bir şey değildir ve akıl onun en yüce halidir. Tek başıma imgelem, (...) çok yakınımızda olan bazı şeylerle aramıza mesafe koyma ve bazılarıyla da aramızdaki mesafeyi kapama girişimi olarak anlama diyalogunun bir parçasıdır, zira doğrudan deneyim bir ilişki kurulamayacak denli yakınlaşma tesis ederken, salt bilgi yapay bariyerler koyar. Gerçekten anlamanın ta kendisi olan bu tür bir imgelem olmaksızın dünyadaki kerteriz noktalarımızı hiçbir zaman belirleyemeyiz. Sahip olduğumuz biricik iç pusulamız imgelemdir... Bu dünyada evimizde olmak istiyorsak, bu yüzyılda evimizde olmak pahasına olsa da totalitarizmin özüyle girilen o uzun diyalogda rol almayı denemek zorundayız (Arendt, 2014, s. 445).

Arendt, anlam ile politika arasında şöyle bir ilişki kurmaktadır: “Anlama doğrudan kavgayı esinlemese de, ancak savaş kazanıldıktan sonra kendini serbestçe gösterebilecek yeni bir zihin ve gönül kıvraklığını hazırlayabilir. Neye karşı savaştığımızı az çok biliyoruz ama ne için savaştığımızı daha az biliyoruz” (Arendt, 2014, s. 429). Evet, gördüğümüz gibi Arendt, faşizm tarafından belirlenmemiş ve büyülenmemiş olan yeni bir başlangıç yapmak fikri ile dopdoludur.

İmgelemin Beslendiği Kaynaklar

Peki bu güçlü imgelem neyle beslenmiştir? Arendt, bu korkunç olgularla yüzleşip onları aşma gücünü nereden bulmuştur? Bu çabasında beslendiği, ilham aldığı kaynaklar nelerdir? Elbette

1930-1954 arasındaki yazılarda bu besleyici kaynakların neler olduğuna dair pek çok malzeme bulunur. Arendt bu yazılarda kendi döneminin bazı edebiyatçı ve filozoflarının yanı sıra, özgürlük mücadelesi veren toplumsal güçlerle de daima diyalog halindedir. Ayrıca bu gibi besleyici kaynakların yanı sıra, bazı önemli biyografik öğeler de dikkate alınmalıdır. Öncelikle Arendt üzerindeki anne etkisinden bahsetmek gerekir. Bu etkiyi şu ifadeyle net olarak görebiliriz: “Yahudilerin dünyasız olması çok güzel bir şeydi. Bütün toplumsal bağlantıların dışında olmak, tam bir açık fikirlilik ve önyargısızlık. Bu özellikleri annemde görmüştüm... Bizim farklılığımız annemin, bu duygunun sizi ele geçirmesine (anti-semitizmin çocukların ruhunu zehirlenmesi) izin vermemesiydi” (Arendt, 2014, s. 59).

Tüm felsefi ve entelektüel kaynaklar arasında asıl felsefi etkinin Karl Jaspers’den geldiği ve Arendt’in ona daima minnettarlık duyduğunu belirtmek gerekir. Nitekim *Armağan* konuşmasında ona ne kadar çok şey borçlu olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Arendt, 2014, s. 305). Arendt, akıl ile ilişkili özgürlük ve eylemli akıl vurgusunu, insanın kamusal alana girerek başkalarıyla iletişim içinde kendini konuşma ve eylem yoluyla dışa vurarak insan olması gibi fikirlerini Jaspers’den alarak geliştirmiştir. *Yakın Geçmiş Felsefi Düşüncede Politikaya Duyulan İlgi* (1954) adlı yazısında Arendt, kendi zamanında sadece kendisi değil, genel olarak felsefi düşüncede siyasete, eyleme, olaya ve tarihe dair ilginin artmış olduğunu gözler ve bu farklı düşünür ve ekolleri analiz eder. Ancak tüm filozoflar arasında elbette Jaspers’in yeri Arendt için çok özeldir:

Burada ele aldığımız filozoflar içinde Jaspers benzersiz bir pozisyona sahiptir... “Jaspers bildiğim kadarıyla tek başına karşı çıkan biricik filozoftur... Jaspers iletişim açısından neyi gösterdiklerini açığa çıkarmak için her deneyim, düşünceyi incelemek ister. Kişiyi ayartıp tek başına mı itiyor yoksa iletişime geçme yönünde mi uyarıyor?... Burada felsefe insanların ortak yaşamına yönelik kibrini yitmiştir(...) Akıl, ne insanların içinde ne de üzerindedir ama arasındadır. İletişime geçmek istemeyen akıl zaten akıldışıdır... İnsan politik bir varlık olduğu ölçüde konuşma yetisine, anlama- kendisini anlaşılır kılma ve ikna etme gücüne sahiptir (Arendt, 2014, s. 593-595).

Arendt, Jaspers’den hem akıl ve özgürlük ile tanımlanan insan fikrine inancı hem de kozmopolit duruşunu miras almıştır. Böyle bakınca, Arendt’in kendi çağında insanlık adına,

özgürlük adına ne gelişme varsa onlardan beslenmiş olduğunu görebiliriz. Faşizme karşı direniş sürecinde beliren Avrupa fikri ve direnişçilerin geliştirdiği Avrupacı tutum Arendt için çok ilham verici olmuştur. Eski statükoyu restore etmeye çalışan yeni hükümetlerin tutumuna karşı biricik özgürlük ve barış alternatifini direniş hareketlerinde görmüştür. Pek çok erken dönem yazılarında Arendt, sorunu Almanya sorunu olarak koymayan, intikam peşinde koşmayan, özgür ve federe bir Avrupa ve sosyal bir Avrupa öneren direnişçileri över. Ayrıca Avrupa için Amerikan geleneklerinin bilinmesini de önemli görür. Rand School konferansında Amerika'daki politik ve sosyolojik durumu Avrupalılar için anlaşılır kılmaya çalışır.

Alman Sorununa Yaklaşımlar (1945), Nazi Rejiminin Süregelen Etkileri (1950) ve Örgütlü Suç ve Evrensel Sorumluluk ya da Almanların Suçu (1945) adlı yazılarında totalitarizm sorununu münhasıran bir Alman sorunu olarak değil, Avrupa krizi olarak gördüğünü çok açık biçimde ortaya koyar. Ona göre bu sorunun çözümü de ne halklarda ne de uluslardadır, çözüm daha ziyade, cumhuriyetçi geleneklerin yeniden icat edilmesinde, özgürlük ve federe Avrupa gibi düşüncelerde ve bu düşüncelere sahip olan tek tek bireylerdedir. Nazizmin ne Alman geleneği ne Alman karakteri ile ne de Avrupa geleneği ile ilintisi yoktur. O, tüm geleneklerin radikal yıkımıdır. İçinden Nazizm'in yeşerdiği hiçlik, Avrupa'nın toplumsal ve politik yapılarında eşzamanlı meydana gelen kopuş (sınıf yapısı, ulusal devlet gibi) sonucu ortaya çıkan boşluk ile açıklanabilir. Ama bu koşullar Almanya'da daha net yaşanmıştır.

Arendt'in uluslar ve halklar yerine bireylere yaptığı bu vurgu *Jaspers'e Armağan* başlıklı konuşmasında da öne çıkmaktadır: "Bu olgusal zemin bir uçurum haline geldiyse, kişinin bu zeminden çekip almak suretiyle işgal ettiği uzam deyim uygunsa ulusların ve halkların olmadığı, sadece bireylerin olduğu boş bir uzamdır. Tufandan kurtulan biricik kazazedeler gibi... Nuh gibi... Sizin yaşamınız ve felsefeniz tufanın hüküm süren koşullarına rağmen insanların birbirleriyle nasıl konuşabileceklerine dair bir model sunmaktadır"(Arendt, 2014, s. 309)

Kadın Dehası Olarak Arendt

Elbette Arendt kendi döneminin çocuğudur; hayatı ve eseri karanlık zamanlarda olaylar içinde yoğrulmuştur; beslendiği, ilham aldığı çeşitli kaynaklar vardır; ama bir de tüm bu koşul ve belirlenmişlikleri aşan ve gözden kaçırılmaması gereken bir deha meselesi vardır. Nitekim Julia Kristeva, Arendt üzerine yazdığı kitapta (2012) onu bir kadın dehası olarak değerlendiriyor. Arendt'i yaşadığı olaylar içinde bir kadın, bir Yahudi kadın olarak da analiz eden Kristeva, “anlayan kadın” olarak Arendt'in düşüncesindeki yaşam aşkı ve doğum mucizesinin önemine dikkat çekerek şöyle diyor:

Çocuğu olmayan bir kadın olarak Arendt, yaşam aşkına olan Yahudi Hıristiyan bağlılığın modern bir versiyonunu bize, başlangıcın tehlikesi ile insanların sevme, düşünme ve yargılama özgürlüğünün birleştiği doğum mucizesinin tekrarlanan ezgisiyle miras bırakıyor (...) Holokost'un gölgesinde, var olmanın özgürlüğüne yeni bir anlam üfleyerek doğum meselesini yeniden açma girişiminde bulunanın, bir kadın, Yahudi bir kadın olarak Hannah Arendt'in olması manidardır. Modern kültürün krizine tam kalbinden, yaşam ve ölüm kaderinin söz konusu olduğu yerden dokunan dehasının en önemli parıltısı da budur (Kristeva, 2012, s. 70& s.73).

Günümüzde Arendt

Arendt'in sarsıcı düşüncesinden çok şey öğrendik, hala da öğrenebiliriz. Günümüzün rejimlerini ve modern ve post-modern uygarlığını, Avrupa ve Amerikan siyasetini, insanlık durumunu ve post-hümanist durumu anlamak için onun açtığı çok boyutlu tartışmaları ilerletebiliriz. Onun sorularına benzer sorular sorabilir, yanıtlarını eleştirebilir, farklılaştırabilir ya da yaptığı analizleri ilerletebiliriz. Nitekim bu bağlamda şu saptamalar ve sorular ışığında pek çok tartışma yürütebiliriz: Arendt için temel olan kamusal alanın ışığı sorunu acaba günümüzde nasıl bir görünüm arz ediyor? Arendt'in sözünü ettiği kamufraj ve gizleme sorunu ve bunun yol açtığı anlama ve dünyayla uzlaşma sorunu günümüzde çok daha yoğun olarak yaşanıyor sanki. Günümüzde her şey herkesin gözü önünde olup bitmesine rağmen yine de herkese açık görünmüyor. Yoksa kamusal olaylar Arendt'in kendi döneminde deneyimlediğinden çok daha farklı bir biçimde görünmez mi oluyorlar? Radikal kötülük artık

bizleri şok edemeyecek kadar sıradan bir şeye mi dönüştü acaba? Peki ya savaş sonrasında itibaren Avrupa ve Amerika nasıl bir seyir izledi? Arendt'in umutla baktığı Avrupa geleneğinden daha da mı uzaklaştık? Ya da günümüzde totalitarizm konusunu nasıl ele almak gerekir acaba? Günümüzdeki totaliter deneyimler Arendtçi çerçevede görülebilir mi? Yoksa bambaşka kavramların icat edilmesini gerektiren daha esaslı kopuş ve radikal süreksizlikler mi gerçekleşmektedir? Onun düşüncesinde merkezi bir konumu olan özel alan ile kamusal alan ayrımı, günümüzün biyo-politik ortamında nasıl yeniden ele alınabilir? Arendt bu açıdan güçlü biçimde eleştirilmiştir ancak onun insani yaşam ve varoluşun siyasi koşulları konusundaki hassasiyetinin, günümüzün post-hümanist evreninde daha da önemli hale geldiğini de not etmek gerekir.

Tüm bu bakış açıları ve soru setleri elbette önemlidir ama ben asıl olarak Arendt'in yaşam öyküsünü ve onu saran olaylara karşı geliştirmiş olduğu politik tavrını ilham verici buluyorum. Ve bu çerçevede bir dizi farklı soruyu gündeme getirmek istiyorum: Acaba bizler, bizi çevreleyen ve Auschwitz kadar korkunç olmasa da yine de dehşet veren gelişmeler karşısında onun kadar politik olabiliyor, gerçeklik ve özgürlük bağlantısını kurabilen radikal bir düşünceyi geliştirmeyi başarabiliyor muyuz? Ya da düşünme kapasitemize onun kadar değer verebiliyor muyuz? Ya da bu tür bir politik düşünme ve eyleme tarzının önemini yeterince takdir edebiliyor muyuz? Bugün içinden geçtiğimiz karanlık ortama rağmen, Auschwitz'e tanıklık etmiş bu cesur düşünürden daha kötü durumda hissetmemiz için makul bir nedenimiz var mı? Yoksa yeniden başlamak için Auschwitz'den daha büyük bir felaket beklentisi içinde miyiz? Onun sözünü ettiği gerçeklik şokunun günümüzde kesif bir süreklilik kazandığını ve artık normalleşmiş bir kamp deneyimine sürüklendiğimizi düşünüyor olsak bile insani olana güvenimiz tamamen öldü mü? Peki, hala umut olduğuna inananlar için, imgelem gücümüzü korumak ve geliştirmek için neler yapmalıyız? Bu yüzyılda evinde hissetmek pahasına da olsa evimizde hissetmek için hangi imgelem kaynaklarına tutunmalıyız? Bu sorular elbette zor sorular, yanıtları tam bilinemez ama bildiğimiz şey şu ki Arendt bu imgelem kaynakları arasında çoktan en saygın yerlerden birini almış bulunuyor.

Kaynakça

Arendt, H. (1996). *Totalitarizmin Kaynakları 1. AntiSemitizm*. (Bahadır Sina Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2008). *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te*. (Özge Çelik, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Arendt, H. (2014). *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm*. (İbrahim Yıldız, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınevi.

Arendt, H. (2016). *İnsanlık Durumu*. (Bahadır Sina Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kristeva, J. (2012) *Kadın Dehası: cilt 1: Hannah Arendt*, (Z. M. Oğur, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Young-Bruehl, E. (2012). *Hannah Arendt: Dünya Aşkıyla*. (Ali Selman, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.